

Handreiking gesprekskringen bij het boek

Houvast. Aan de vraagzijde van het bestaan

Koen Holtzapffel
(Utrecht, Boekencentrum 2017)

Elk mens zoekt naar houvast in het leven, naar zin en betekenis, naar antwoorden op levensvragen. Vroeger werd dat houvast gegeven door het christelijke zingevingskader. Het functioneerde vaak als een automatisch antwoordapparaat. Voor veel mensen is dat kader inmiddels weggefallen. Zij staan als zinzoekers aan de vraagzijde van het bestaan. Wat geeft houvast?

Volgens de auteur hoeven we niet van de vraag- naar de antwoordzijde van het bestaan over te steken om toch bronnen van zin te vinden die oriëntatie bieden. Die bronnen zijn te vinden in het dagelijks leven, in de kunst en ook nog steeds (of opnieuw) in het christelijke zingevingskader. Mits dat kader open, tolerant en inclusief gepresenteerd wordt en consequent benaderd vanuit levensvragen. Dat heeft consequenties voor de manier waarop we bijbelverhalen lezen en spreken over Jezus en God. Het bijbelboek Job is een vragenboek, bij Jezus tellen vragen mee en God kan ook als vraag houvast geven.

Voor wie op zoek is naar zin maar de antwoorden nog niet gevonden heeft. Voor wie de antwoorden gevonden dacht te hebben maar toch weer nieuwe vragen stelt.

Overzicht inhoud per hoofdstuk

In het eerste deel van het boek (hoofdstukken 2 en 3) staat de vraagzijde van het bestaan centraal. Hoe spelen vragen een rol in ons leven en wat zijn zin- en levensvragen? In de hoofdstukken 4 tot en met 8 draait het om de vraag hoe een zogenoemd zingevingskader, in casu een christelijk zingevingskader, hierbij van betekenis zou kunnen zijn en antwoorden kan geven die wellicht houvast bieden. Houvast aan de vraagzijde van het bestaan. Gesteld wordt dat zo'n kader alleen als open kader, naast andere kaders, van betekenis kan zijn. En niet alleen aan de antwoord- maar ook aan de vraagzijde van het bestaan gesitueerd moet worden. Zou het zo opnieuw een bijdrage kunnen leveren aan het zinstichtende en samenbindende verhaal waar we alleen en samen naar op zoek zijn in onze maatschappij?

1

In dit hoofdstuk introduceert de auteur de thematiek. Naast een toelichting op de indeling neemt hij al gelijk stelling voor wat betreft het onderscheid tussen geloof en ongeloof.

2

Ingegaan wordt op de betekenis van zinvragen in ons leven. Waarin onderscheiden zinvragen zich van andere vragen, zoals wetenschappelijke en filosofische vragen? Waarom en op welk 'nivo' stellen we die vragen en hoe raken ze ons? Wat is dat eigenlijk, zin, en uit welke bronnen van zin kunnen we als mensen putten? Hoe geven en hoe ontvangen we zin? Ten slotte, hoe laten zinvragen zich verbinden met zinervaringen, met wat houvast geeft, met antwoorden en met geluk?

3

Vervolgens probeert de auteur met behulp van kunstuitingen, in het bijzonder de dichtkunst, de vraagzijde van ons bestaan nog beter in beeld te krijgen, vooral ook dichter (!) bij ons zelf te brengen. Bij ons hoofd én bij ons hart. Met name de brief van de dichter Rilke helpt ons hier verder, naast een aantal gedichten waarin op specifieke manier vragen aan de orde zijn.

4

Wat zijn de consequenties van deze verkenning voor onze opvatting van religie en geloof? Als religie verstaan wordt als een open zingevingskader en geloof als een in zeker vertrouwen zoeken en vinden van zin, hoe spelen vragen en antwoorden daarbij dan een rol en wat voor houvast geven ze? Gepleit wordt voor een visie op religie en geloof, niet alleen als een antwoord- maar ook als een vraagkader. Het is een visie die de vraagzijde van het bestaan serieus en zelfs consequent als uitgangspunt wil nemen, ook als het bijvoorbeeld gaat om het lezen van bijbelverhalen. Zonder verborgen agenda waarin de antwoorden toch al vaststaan. Er wordt afstand gedaan van elke pretentie om definitieve en absolute antwoorden te geven, respectievelijk de waarheid in pacht te hebben. Eerder gaat het om groeiende levenswijsheid of -inzicht in dialoog. Dialoog met jezelf, met je medemensen met wie je een gemeenschap vormt, en met een veelheid aan tradities.

5

Dit boek gaat in het bijzonder over de relatie tussen levensvragen en religieuze zingevingkaders. De opmerkingen zijn dus in principe niet beperkt tot het zingevingkader van het christendom. Maar omdat de auteur in dat zingevingkader het meest thuis is, en zonder toespitsing het gevaar van algemeenheden dreigt, concentreert hij zich verder op het zingevingkader dat christendom heet. Dat zingevingkader laat zich in ieder geval inspireren door bijbelverhalen, zowel uit het oude als nieuwe testament. Een van de bijbelverhalen waarin een specifieke levensvraag een belangrijke rol speelt is het bijbelboek Job. Hoe verhouden in dat 'grote vragenboek' vraag en antwoord zich tot elkaar?

6

Wie spreekt over het zingevingkader van het christelijk geloof kan niet om de persoon van Jezus heen. Hoe spelen in zijn leven vragen een rol? Zouden we Jezus eens wat meer kunnen zien als vragensteller dan als diegene die op alles het definitieve antwoord weet? Hoe zou zijn leven zelf als een antwoord kunnen worden opgevat?

7

Natuurlijk dient elk religieus zingevingkader zich ook te verhouden tot God of het goddelijke. Voor veel mensen is God het grote antwoord op hun levensvragen. Maar er is ook een stroming, vroeger en nu, die God meer als (intrigerende of indringende) vraag benadert. Hoe moeten we dat zien en hoe verbinden we God als vraag met ons bestaan?

8

Ten slotte: in een boek dat vragen zo centraal stelt mag de poging niet ontbreken om toch iets van een antwoord te formuleren dat het puur subjectieve, voorlopige antwoord overstijgt. Een antwoord dat tenminste enig houvast biedt in de maalstroom van het leven. In dit hoofdstuk sluit de auteur zich achter aan in een lange en bonte stoet door de eeuwen heen, die het waagt met liefde.

9

Helemaal tot slot worden een paar conclusies getrokken uit alle voorgaande beschouwingen. Hoe kun je nu leven aan de vraagzijde van het bestaan en tegelijk gebruik maken van en mogelijk baat hebben bij het religieuze zingevingkader dat christendom heet en dat ons van oudsher als steun en toeverlaat is aangereikt, met alle plussen en minnen van dien?

Vragen per hoofdstuk

Het boek begint met twee citaten, een van Albert Camus en een van Primo Levi. Wat vindt u van die citaten? Zeggen ze min of meer hetzelfde of verschillen ze van elkaar en hoe dan?

1 Inleiding

Wat vindt u van de uitspraak van Stef Bos dat onze snelle tijd geen plaats inruimt voor trage vragen. Is dat inderdaad een juiste typering van onze tijd?

Het woord houvast staat prominent in de titel van het boek. Waar denkt u aan bij het woord houvast en wat geeft u houvast in het leven?

In het boek wordt religie omschreven als een open zingevingskader en geloof als een in vertrouwen zoeken en vinden van zin? Wat vindt u van die omschrijvingen? Zou u religie en geloof liever anders omschrijven?

In het boek wordt afstand gedaan van het onderscheid tussen geloof en ongeloof. Is dat terecht?

2 Vragen en zinvragen

Zou u de verschillende soorten vragen ook zo indelen als de auteur dat doet, of juist anders en hoe dan? Welke vragen zijn voor u belangrijk in het leven?

Waar denkt u aan als u gevraagd zou worden naar de zin van uw leven?

Wat maakt uw leven zinvol (of juist niet)?

Wat vindt u van het verwijt vanuit de filosofie aan religie en geloof dat zij wel vragen stellen maar eigenlijk de antwoorden al kennen en dus niet echt (door)vragen?

De verhouding tussen *zinvragen*, *zinervaringen* en *zinantwoorden* wordt in het boek schematisch als volgt weergegeven:

oorspronkelijke *zinervaring 1*, grens-, kern- of contrastervaring 1, *zinvraag 1*, *zinantwoord 1* in combinatie met hernieuwde *zinervaring 2* etc. etc.

Spreekt dit schema u aan of zou u de volgorde anders zien. Hoe hangen voor u genoemde grens- kern- of contrastervaringen samen met levensvragen? Kunt u daarvan een voorbeeld noemen uit uw eigen leven?

Wat zou een oorspronkelijke zinervaring zijn? Heeft dat iets van doen met geborgenheid, houvast, met wat in de psychologie genoemd wordt 'basic trust'?

Hoe zou in de bijbel zoiets als oergeborgenheid ter sprake komen?

Er worden in dit hoofdstuk heel wat bronnen van zin genoemd. Is er een die voor u in het bijzonder betekenis heeft? Of zijn het er meerdere? Zou een bron te noemen zijn die niet in het overzicht is opgenomen?

Is een bron van zin altijd een bron van inspiratie?

Van de familie Obama wordt gesteld dat één vraag een centrale rol speelt in hun leven, het is hun levensvraag. Hebt u ook zo'n levensvraag, of zijn het er meerdere, of is er eigenlijk niet zo'n levensvraag te noemen?

Deelt u wel eens een stuk(je) van uw levensverhaal met anderen? Zijn dat heel goede bekenden van u of juist niet? En hebt u wel eens de behoefte gevoeld om uw levensverhaal op schrift te stellen?

Hangen een zinvol en een gelukkig leven altijd met elkaar samen?

Wat vindt u van de opvatting van Terry Eagleton dat wij vragen aan de wereld stellen maar dat de antwoorden die de wereld geeft onze vragen overstijgen. Zou daarvan een voorbeeld te noemen zijn?

3 Leef nu de vraag. Over vragen in versvorm

Welk van de geciteerde gedichten spreekt u het meest aan en waarom?

Zou u nog een ander gedicht kunnen noemen waarin (levens)vragen een rol spelen?

‘Vragen stellen aan de stilte’ (Ellen Warmond): wat zou de dichteres daarmee kunnen bedoelen?

Zou het advies van Rilke alleen voor jonge mensen gelden of voor iedereen?

Wat zou dat kunnen betekenen, ‘vragen leven’? Kun je ook antwoorden leven?

4 Geloven als antwoord- én vraagkader, als zoeken naar zin

Wat vindt u van onderstaand in het boek opgenomen schema? Zou u van alle vier een voorbeeld kunnen noemen?

Religieus en open inclusief, dialogisch, zoek- en groeiontwerp	Religieus en gesloten exclusief, nadruk op eigen gelijk, antwoordgarantie
Seculier en open inclusief, dialogisch, zoek- en groeiontwerp	Seculier en gesloten exclusief, nadruk op eigen gelijk, antwoordgarantie

De auteur stelt dat veel bijbelverhalen niet allen antwoorden bevatten, maar ook daaraan ten grondslag liggende vragen. Bent u het daar mee eens? Wat vindt u van de gegeven voorbeelden en kunt u daar zelf nog voorbeelden aan toevoegen?

Hoe komt traditie in dit hoofdstuk ter sprake en ziet u dat ook zo?

Hoe zou u in het onderstaande schema zelf de verbindingen leggen? Is het bijvoorbeeld mogelijk om levensvragen van toen te verbinden met antwoorden van nu?

Levensvragen van toen	Antwoorden van toen
Levensvragen van nu	Antwoorden van nu

Gewaarschuwd wordt dat 'vrijzinnig vragen naar zin' ook zo z'n eenzijdigheden heeft. Nadruk op het hoofd (niet het hart), op het individu (niet de gemeenschap), op het hier en nu (niet de traditie) en op de vraag (niet het antwoord). Is die waarschuwing terecht?

5 Job en het grote vragenboek

In dit hoofdstuk wordt een film besproken over een man die plotseling in een crisis terecht komt en dan allerlei vragen gaat stellen, in de hoop op een antwoord. Zijn er andere films of boeken waarin die thematiek aan de orde is?

Wat voor positiefs zou u kunnen zeggen over 'de vrienden van Job'.

Is de 'oplossing' die Abel Herzberg aanreikt in zijn *Drie rode rozen* behulpzaam bij het nadenken over de betekenis van het bijbelboek Job?

Gesproken wordt van twee werkelijkheden, twee ordeningen, zowel door Susan Neiman als door Ellen van Wolde. Het zijn een natuurlijke en een morele ordening. Kunt u zich daar iets bij voorstellen? Zijn er ook andere ordeningen te (be)noemen?

Hoe zou u een mogelijke relatie tussen God en de morele orde omschrijven?

Spreekt het slot van het hoofdstuk aan, waarbij gesproken wordt van Jobs overgave, 'het is goed zoals het is'?

6 Bij Jezus tellen vragen mee

Is de hier gepresenteerde visie op Jezus als een zoekende, twijfelende en vragenstellende mens juist?

En op Jezus als dwarsligger?

Zou u een andere typering van Jezus kunnen geven?

Hoe is Jezus nu precies antwoord in het gedicht van Gabriël Smit?

7 God als vraag

Wat vindt u van het gegeven citaat van Buber over het woord God?

Er wordt in het boek ruimte gevraagd voor heel verschillende beelden van God. Zou u iets kunnen vertellen over uw beeld van God? Of hebt u eigenlijk geen beeld van God, dat is natuurlijk ook mogelijk.

God als zwakke kracht, spreekt die Godsvoorstelling aan? Zou het iets te maken kunnen hebben met de zachte krachten waarover Henriëtte Roland Holst spreekt in haar gedicht?

8 Liefde als antwoord? Over antwoorden aan de vraagzijde van het bestaan

In veel tijdschriften en tv-programma's gaat het over liefde. Wat voor soorten liefde zijn daar aan de orde? Welk programma over liefde spreekt u aan?

Wat betekent liefde voor u?

Onvoorwaardelijke liefde, is zo'n vorm van liefde mogelijk in het leven van alledag? Kunt u daarvan een voorbeeld noemen?

Is het zinvol te onderscheiden tussen naastenliefde, vriendschap en lichamelijke liefde (tussen agapè, philia en eros)?

Er wordt wel eens gesteld dat harttocht egoïstisch is en liefde onbaatzuchtig. Klopt dat?

De auteur eindigt dit hoofdstuk met de uitspraak:

inzien dat de zin, de betekenis van jouw leven samenhangt met de wijze waarop jij van betekenis voor anderen kunt zijn, ook dat is ontdekken wat liefde is.

Bent u het met die uitspraak eens?

9 Tot slot

Kan een mens leven aan de vraagzijde van het bestaan en baat hebben bij het christelijke zingevingskader, zoals de auteur stelt? Op wat voor manier(en) dan?

Uit het geciteerde onderzoek blijkt dat mensen behoefte hebben aan plekken om stil te staan bij levensvragen. Zijn de kerken zulke plekken, waarom wel/ waarom niet? Ziet u hierin een taak voor uw eigen geloofsgemeenschap, mocht u daartoe behoren.

Zijn er andere plekken dan de kerk waar levensvragen overdacht worden of in ieder geval stil gestaan kan worden bij wat het betekent om mens te zijn?

Wat vindt u van de in dit hoofdstuk genoemde vijf aandachtspunten. Zijn ze voor u bruikbaar, waarom wel/waarom niet?

Staat u wel eens stil bij úw leven? Op welke momenten is dat? Deelt u daarvan wel eens iets met anderen?

Helemaal tot slot:

Elk hoofdstuk van het boek begint met één of meer citaten. Is er een citaat dat u in het bijzonder aanspreekt?

Bij aanvang van de meeste hoofdstukken is een apart kader opgenomen met daarin wat persoonlijker bespiegelingen van de auteur over levensvragen. Welk verhaal spreekt u aan?

Zou u zelf ook een situatie uit het dagelijks leven kunnen noemen waarin levensvragen een rol speelden?